

YELTEN, Muhammet (2009). *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1073 s.

Hüseyin BOZKURT*

Eski Anadolu Türkçesi döneminin imlâ özellikleri, ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle özelliklerinin ele alındığı bu eser, alanında önemli çalışmalardan biridir. 1073 sayfadan oluşup ve oldukça hacimlidir.

Bir dilin tarihi bir dönemini inceleyebilmek için, bu dönemde yazılan eserlere başvurmak şüphesiz çok gereklidir. Ele aldığımız bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi dönemini incelemek amacıyla, bahsi geçen döneme ait birçok eser incelenmiştir. Bunların çoğu, kesin olmamakla birlikte XIII ile XV. yüzyıllar arasında te'lif edilmiş eserlerdir. Eserlerde kullanılan dil diğer dönemlere göre oldukça farklılık arz etmektedir.

Bu eser 7 bölümden meydana gelmektedir.

- ❖ Eski Anadolu Türkçesinin oluşumu
- ❖ XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl ortalarına kadar Türkçenin gelişim süreci
- ❖ Yazılış (imlâ) özellikleri
- ❖ Ses bilgisi
- ❖ Şekil bilgisi (yapım ekleri, çekim ekleri, sıfatlar, zamirler, zarflar)
- ❖ Cümle bilgisi
- ❖ Metinler (mensur metinler, manzum metinler)

Birinci bölümde Eski Anadolu Türkçesinin (Eski Türkiye Türkçesi) oluşumu, Eski Anadolu Türkçesinin İran, Azerbaycan yolu ile Irak ve Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hakim olan Oğuzlarla başladığı belirtilmiştir. Oğuzların uzun süren bu siyasal varlıklarına rağmen, XI. yüzyılda müstakil bir yazı diline sahip olup olmadıkları konusunda kesin bir bilginin olmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lügat'it Türk adlı eserinden Oğuzca hakkındaki bilgiler alıntılanmış; bu bilgilerin de aslında Oğuzca dil özelliği değil, Oğuzcadaki lehçe ve ağız ayrılıklarını belirten özellikler olduğu savunulmuştur. Müellif, bu savını da XI. yüzyılda Oğuzların yazı dili olarak Karahanlı Türkçesini, konuşma dili olarak da Oğuzca'yı kullandıkları görüşüne dayandırmıştır. Oğuzcanın yazı diline geçen ilk belirtileri XII. yüzyıla ait Anonim Kur'an Tefsiri'nde görülmektedir. Fakat bu eser de Oğuzca'yı değil, doğrudan doğruya Karahanlı Türkçesini temsil eden bir eser niteliğindedir.¹ Müellife göre Oğuzcanın hem Büyük Selçuklu Devleti hem de Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bütünüyle bir yazı dili olarak varlık gösterememesinin nedeni; her iki devlette de resmî dil olarak Farsça, haberleşme ve şer'î işlerde Arapçanın kullanılmasıdır. Sadece halkla olan münasebetlerde kullanılan Oğuzca (Türkçe) yazı dili olarak gelişme gösterememiştir.

Yine bu bölümde, XII. yüzyıl ile XIV. yüzyılın başına kadarki dönemde birçok eser meydana getirildiği vurgulanmış ve bu eserlerin yalnız Oğuz Türkçesini temsil etmeyip Karahanlı ve Kıpçak özellikleri de taşıdığı anlatılmıştır. Bu tür eserlere de genel olarak "karışık dilli eserler" denilmiştir. Karışık dilli eserlerdeki dilin, XIII.

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, huseyinbozkurt67@gmail.com

¹ Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 24-25.

yüzyılın ikinci yarısından gerilere doğru gidildiğinde Eski Türkçe, XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki devirlerde Oğuzca özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde Oğuz şivesinin XIV. yüzyıla kadar tam bir yazı dili özelliği kazanamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bölümün devamında XII. yüzyıl sonu ve XIII yüzyıl içinde yazılmış eserlerin (Karışık Dilli), Eski Türkçe (Eski Türk Yazı Dili) ile birleşen önemli özellikler maddeler halinde anlatılmıştır. Bu özellikleri taşıyan eserler üzerine çalışma yapan araştırmacıların savunduğu iki farklı görüş de bu kısımda ifade edilmiştir. Bahsi geçen yüzyıllar arasında meydana getirilen eserlerin Eski Anadolu Türkçesi Yazı Diliyle birleşen önemli özellikleri de maddeler halinde verilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl ortalarına kadar Türkçenin gelişim sürecinin anlatıldığı bu bölümde, Anadolu'ya ilk gelen Oğuz Türklerinin diğer boylarla yaptığı mücadelelerden ve savaşlardan bahsedilmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak ilmî faaliyetler çok gelişmemiştir. Kültür birliğini sağlamada ilmin değerini anlayan Selçuklu hükümdarları zaman zaman ilmî faaliyetleri canlandırmak için gayret etmişlerdir. Dönemin gelişmiş ülkeleri olan Irak, İran ve Suriye'den alimleri Anadolu'ya getirmişlerdir. Genellikle Arapça ve Farsça'yı kullanan bu alimler ve onlara özenen aydınlardan dolayı Türkçe yeterince gelişmemiştir. Böylece XI. yüzyılda Anadolu'ya yerleşen Türkler ancak XIII. yüzyılda eser verebilmişlerdir. Bu eserlerin büyük bir bölümü de tasavvuf konularına yöneliktir. Ele aldığımız bu eserde Türkçenin gelişim süreci, dönemin önemli müellifleri etrafında anlatılmıştır. Bahsi geçen müellifler şunlardır: *Mevlâna Celâleddin-i Rumî, Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih, Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Gülşehri, Aşık Paşa, Hoca Mesud, Ahmedî, Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr, Kadı Burhanettin, Seyyid Nesimi.*

Yazılış (imlâ) özellikleri başlığı altında Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki imla özelliklerini ele alınmıştır. Uzun gelişme tarihi boyunca Türkçe'nin geçirdiği ses ve şekil değişikliklerinin yanında, değişen alfabe sistemlerinin de ortaya bir imlâ problemi çıkardığı savunulmuştur.² Bu bakımdan Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki ünlüler (a, e, ı, i, u, ü, o, ö), ön ses, iç ses ve son ses olmak üzere örneklerle incelenmiştir. Ünsüzlerin anlatıldığı kısımda ise, Arap alfabesinin Türkçedeki bütün ünsüzleri karşılayamamasından kaynaklanan ikili yazımlar örneklerle anlatılmış ve bu örnekler üzerinden p, ç, g, ñ, t ve d, s ünsüzlerinin nasıl yazıldığı gösterilmiştir.

Ses bilgisi üzerinde durulan bu bölümde de genel olarak şu konular ele alınmıştır: *ünlüler, ünlü değişimleri (i/e, o/u ve ö/ü), ünlü uyumları (dil uyumu ve dudak uyumları), ünlü türemesi, ünlü düşmesi, ünlü incilmesi, birleşme, ünsüz değişmesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz uyumu, hece düşmesi, göçüşme.* Bu konular örneklerle açıklanmış ve Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki dil uyumlarının çok güçlü olduğu vurgulanmıştır. Özellikle dil uyumları üzerinde fazlaca durulmuş, bu uyumlar şu alt başlıklarda incelenmiştir: *Türkçe ek almış Arapça ve Farsça kelimelerde dil uyumu, yabancı kelimelerde dil uyumu, dudak uyumu, kelime köklerinde görülen uyumsuzluk, eklerde görülen uyumsuzluk.* Bunların yanında yapım ve çekim eklerindeki ünlü değişimleri ekler üzerinden örneklerle açıklanmıştır.

² Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 48

Bu bölümde ağırlıklı olarak yapım ekleri ve sözcük türleri üzerinde durulmuştur. Önsözde de belirtildiği üzere özellikle metinler üzerinden örneklerle yapım ve çekim ekleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Kitapta yer alan yapım ekleri başlıca dört gruba ayrılmıştır: *İsimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleri*. Bu ekler metinlerden alıntılanmış örneklerle “gramatikal kategorilere”³ ayrılıp, incelenmiştir. Çekim ekleri de bu bölümün içinde şu alt başlıklar altında incelenmiştir: *isim çekim ekleri (ilgi hali, belirtme hali, yönelme hali, bulunma hali, ayrılma hali, eşitlik hali, vasıta hali, yön gösterme ekleri, iyelik ekleri, ceoheri fiil ve bildirme ekleri), fiil çekim ekleri*.

Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak hüküm halinde ifade eden düzenli kelime topluluğudur.⁴ Bazı dilcilerin özellikle vurguladığı “ Dil cümle demektir.” fikrinden hareketle hazırlanan bu bölümde, incelenen metinlerde geçen cümle tipleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Cümleler genel olarak *isim cümlesi, fiil cümlesi, basit cümle, birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe geçmiş birleşik cümle, ki’li birleşik cümle* şeklinde başlıklara ayrılmıştır.

Ki’li birleşik cümleyi ele alırken ki’nin fonksiyonları da anlatılmış ve şu başlıklar altında incelenmiştir: *Özne yardımcı cümleleri, nesne yardımcı cümleleri, yer tamlayıcısı yardımcı cümleleri, zarf yardımcı cümleleri, yüklem ismi yardımcı cümleleri, ana cümle öznesinin sıfatı olan niteleme yardımcı cümleleri, ana cümle yer tamlayıcısının sıfatı olan niteleme yardımcı cümleleri, ana cümle yüklem isminin sıfatı olan niteleme yardımcı cümleleri*. Bu bölüm de kaynakça kısmıyla sona ermiştir.

Kitabımızın son bölümü de Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait mensur ve manzum metinlerden oluşmaktadır. Ayrıca yazıçevirim alfabesiyle birlikte bir örnek yazıçevirimli metin de verilmiştir. Metinlerin giriş kısımlarında neşri yapılmışsa kimin yaptığı, hangi nüshasının nerede olduğu gibi çeşitli bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler bu metinlerle ilgili çalışma yapacaklara bir kaynak teşkil edebilir. Alıntı yapılan metinler aşağıdaki şekildedir: *Behcet’ül Hadâ’ik fî Mev’izeti’l-Halâyık, Nazmü’l-Hilâfiyyat tercümesi, Kelile ve Dimne (Kul Mesud), Kitâb-ı Gunya, Cinân-ı Cenân (Ahmed-i Dâî), Mustafa b. Muhammed (Amme Cüzü Tefsiri), Fütûhuş’ş-Şam Tercümesi (Erzurumlu Darîr), A’cebü’l-Acâib, Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi, Teshîl (Hacı Paşa), El-Ferecû Ba’de’s-Şidde Tercümesi, Fetihnâme-i Sultan Mehmed, İskendernâme Kıssaları (Hamzavî), Cevâhirü’l-Asdaf, Zübdetü’l Beyan (Ladikli Mehmet Çelebi), Rebabnâme (Sultan Veled), İbtidânâme (Sultan Veled), Kitabu Evsafı Mesâcidü’s- Şerife, Dîvân (Yunus Emre), Yusuf u Züleyhâ (Şeyyad Hamza), Garibnâme, Mantıku’t-Tayr, Mevlid, Câmîü’l-Ahbar, Harnâme, Bahrü’l-Hakâyık, Ferahnâme, Süheyl ü Neobahar, Muradnâme,, İskendernâme, Miftâhü’l-Ferec, Tuhfetü’l Mü’min*

Sonuç olarak Prof. Dr. Muhammet Yelten’in hazırladığı bu eser Eski Anadolu Türkçesi dönemine ilişkin yeni tespitler içeren önemli bir kaynaktır. Özellikle bu dönemde kullanılan yapım ve çekim ekleri ayrıntılı olarak ele alındığından, birçok ekin tarihi gelişimini incelemek mümkündür. Cümle çeşitleri bakımından da devrin eserlerini tahlil etmesi kayda değerdir. Seçilen metinlerin giriş kısımlarındaki; neşri yapılmışsa kimin yaptığı, hangi nüshasının nerede olduğu gibi bilgiler bu alanda çalışma yapacaklar için önemli bir kaynaktır.

³ Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, Bayrak Basım -Yayın-Tanıtım, İstanbul 1998,s.121

⁴ Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 311.